

ביאורים ומילואים – על סדר הדף היומי

פסחים ק"ה עמוד א'

בגמ', אמרו ליה זיל חזי אי מקדיש יומא נפסיק, וניקבעיה לשבתא. אמר להו לא צריכיתו, שבתא קבעה נפשה וכו'.

א. וכתב הצ"ח: "אמר להו לא צריכיתו וכו'. וז"ל הרי"ף (ב"א: מדפי הרי"ף), זיל עיין אי נגה יומא ניפסוק ונקבעיה לשבתא וכו', וכן מספק חשיכה לספק אינה חשיכה קבעה שבת עצמה לקידוש ולא צריכתו למידק אי חשיכה או לא חשיכה למיקבעה משום דהיא קבעה נפשה הואיל וספק חשיכה פריסו מפה וכו', עיין היטב בלשון הרי"ף. ומדבריו למדנו שהמה חשבו שאין לקדש עד שחשיכה, והתיר להם רב המנונא משמיה דרב לקדש גם בספק חשיכה, ומזה משמע שעכ"פ קודם זמן של ספק חשיכה בעוד ודאי יום אסור לקדש. והדבר תמוה, והרי הלכה רווחת ומפורש בש"ע סי' רס"ז (סעיף ב') דמפלג המנחה יכול להתפלל ולאכול מיד, עיין שם. ואם כן ודאי שמקדש קודם האכילה, ולא מצינו חולק בדבר זה, ועד כאן לא חששו אלא אם צריך לאכול גם משחשיכה כזית, עיין באחרונים שם במג"א בסי' הנ"ל (ס"ק ב') ובט"ז סוף סימן רצ"א, אבל ידי קידוש ודאי יוצא בקידוש שמבעוד יום".

"והנלע"ד בזה, דודאי אם תחלת קביעת סעודתן הוא לכבוד שבת יכול לקדש תיכף מפלג המנחה, אבל תלמידי דרב שהיו יושבים בסעודה מבע"י שלא לשם סעודת שבת, בזה היו סבורים שאם יקדשו קודם צאת הכוכבים אין כאן היכר שסעודה זו הוא של שבת ולא מקרי קידוש במקום סעודה, ואף שלעיל דף ק' ע"ב קסבר רב ידי קידוש יצאו ולא בעי רב קידוש במקום סעודה, מ"מ באמצע סעודה דחול גרע טפי, לכך היו סבורים תלמידי דרב שעד דנגה יומא ממש דהיינו משחשיכה אי אפשר להו לקדש ולא ניכר בזה יקרא דשבתא, ואמר להו רב המנונא כיון שגם בספק חשיכה אסור להו שוב למיכל ממילא רשאים לקדש וניכר יקרא דשבתא. ומזה נראה לי דין חדש, שמי שאוכל מבעוד יום ורוצה לפרוס מפה לקדש, אין רשאי לקדש עד שעכ"פ הוא ספק חשיכה, אם לא בעקירת השולחן ממש, אבל בהפסק מפה לא מהני מבעוד יום ממש. כל זה הנלע"ד מדברי הרי"ף, אבל לדברי שאר המפרשים רש"י ותוס' ובעל המאור אין בזה קפידא". עכ"ד הצ"ח.

ב. והג"ר יצחק אלהן מקובנא זצ"ל (שו"ת פרי יצחק ח"א סי' ט') הביא דברי הצ"ח, וחולק עליו בהבנת דברי הרי"ף, וכתב: "נראה לענ"ד ברור ליישב דברי הרי"ף עפ"י שיטת בה"ג הנ"ל (ולכתחילה אין לקדש עד חשכה), דהא דמבואר דבגמ' דאומר קדושה על הכוס מבע"י היינו דוקא היכי שיש לו אונס כגון שלא יהיה יין לקדש בלילה אבל בלא אונס אין לקדש מבע"י כנ"ל, ולפי"ז ניהא שפיר פי' הרי"ף דתלמידי דרב לא היה להם שום אונס לכך אמרו ליה לרב המנונא זיל עיין אי נגה יומא והיינו אם לילה הוא לגמרי, והיינו משום שהמה חשבו דבלא אונס אין לקדש לכתחילה מבע"י אפילו בספק חשיכה עד שחשיכה ממש, ואמר להם ר"ה משמיה דרב דעכ"פ בספק חשיכה יש לקדש אפילו לכתחילה בלא אונס כלל וז"ב. ואפשר דבאמת מגמ' זו הוציא בה"ג למש"כ כנ"ל. ועכ"פ מבואר מזה דבספק חשיכה גם לשיטת בה"ג יכול לקדש אפי' לכתחילה אבל מבע"י הרי מבואר מדברי בה"ג ופי' הרי"ף דאין לקדש לכתחילה בלא אונס". עעו"ש שמביא ממעשה רב באופן אחר, ותמה עליו.

ג. אמנם כבר קדמו הפרי מגדים (משב"ז רצ"ט סק"א) שלמד כן בלשון הרי"ף, וכיון שדברי הפמ"ג יש בהם תמצית ש' הראשונים בסוגיין, אעתיק כל לשונו: "בפסחים ק"ה א', הרי"ף גורס אי "נגה" יומא וכו' אמר לא צריכיתו וכו', וספק חשיכה לא צריכיתו למידק אי חשיכה אי לא חשיכה למיקבעא, והואיל וספק חשיכה פריסו מפה וקידשו ותהדרו לסעודתיכו, יע"ש. והמתבאר מדברי הר"ן שם משמע דשאלו אי "נגה" יומא לילה צאת הכוכבים, דומיא אור נגהי, [והיינו ודאי לילה] בין השמשות לא, ורשאין לקדש, אמר לא צריכיתו דבין השמשות נמי יכלי לקדש כו'. ולפי זה משמע דקודם בין השמשות אסור לקדש, דעדיין לא מטי זמניה. והא דרב צלי בערב שבת (ברכות כ"ז:), בתפלה שאני, הא קידוש על הכוס בין השמשות דווקא [ובו'], ולפי זה שבת קבעה נפשה בין השמשות מקדש, ואסור לאכול בין השמשות קודם קידוש [ובו']. ואמנם מדברי הרא"ש שם (פ"ט סי' י"א) למדתי פירוש אחר, דוודאי לענין שיכול לקדש מפלג המנחה ואילך רשאי, וסומך עליו בלילה על זה הקידוש, רק ששאלו אי "נגה" יומא צאת הכוכבים למיקבעא בעקירת השולחן **שיהא ניכר סעודת שבת**, אמר לא צריכיתו, בין לעקירת שולחן בין למאי דסבירו להו בין השמשות מותר לאכול, כי מיד בין השמשות אסור לאכול וצריך להפסיק, ואין צריך ג"כ עקירת שלחן כי שבת קובעת עצמה ליוקרא דידה. וכעין זה פירשו רש"י (ד"ה שבת) ורשב"ם (ד"ה דשבת), אלא דגורסין אי מקדיש יומא בין השמשות. והביא הרא"ש שם דברי בעל המאור (כא): דאמר לא צריכיתו למהר בין השמשות, אלא בצאת הכוכבים, כמו מעשר (תרומות פ"ח משנה ג) דמותר בין השמשות בשבת אכילת עראי. ובמלחמות שם הבנתי מדבריו שסובר דבעל המאור מתיר לאכול בין השמשות קודם קידוש, והקשה עליו ממה שכתוב פסחים ק"ב א' תנו רבנן היו יושבין וקידש היום רבי יהודה אומר מקדשין רבי יוסי אומר אוכלין כו', אלמא לרבי יהודה בין השמשות אסור לאכול. אבל מרא"ש הבנתי דוודאי בעל המאור מודה דבין השמשות אסור לאכול קודם קידוש, אלא ששאלו אי מקדיש יומא בין השמשות יפסוק ונקבעא לסעודה דשבתא, היינו בעקירת שולחן, ויקדש קידושא דיומא, אמר אין צריך למהר בקידוש ובעקירת השולחן בין השמשות או פריסת מפה לכבוד שבת, רק משחשיכה צאת הכוכבים, כשם במעשר דווקא צאת הכוכבים, הא להפסיק באכילה וודאי דמפסיק בין השמשות כדמוכח מבריייתא ק"ב א', יע"ש, דקידוש היום וודאי בין השמשות אף למאן דלית ליה תוספת שבת". עעו"ש.

ד. ואגב אזכיר שדברי הפרי מגדים (סי' תע"ב א"א סק"א), הבאתי לפני כמה וכמה שנים ראייה למנהג חדש שזכינו להנהיג פה בעירנו, להקדים ולהתפלל ערבית מבעוד יום בליל פסח, כדי שיוכלו למהר להתחיל הסדר מיד כשחשכה, ואז היה זה דבר חדש, והיו שרצו לערער שאסור לנהוג כן, ודייקו מכמה אחרונים שאף ההלל צריכה להאמר רק מחשכה, וטעות היתה בידם, כי הכוונה להלל הנאמר בליל הסדר, ולא למנהג ההלל בערבית. ומדברי הפרי מגדים הוכחתי שלכתחילה הוא, שכתב שם על דברי המחבר שיהיה שולחנו ערוך כדי שיוכל לאכול מיד כשתחשך, וז"ל: "עיין ב"י (ד"ה אבל) דהגדה בלילה

ביאורים ומילואים – על סדר הדף היומי

בשעה שחייב לאכול מצה ומרור, וד' כוסות הרמוזים בלשון גאולה, מצה בעינן בלילה, יע"ש, ולא בין השמשות. הא ערבית יכול להתפלל בעוד יום. מה שאין כן שבועות ערבית בלילה שיהא תמימות, עיין סימן תצ"ד ט"ז (סק"א). וסוכות הקידוש בלילה דווקא, דאין קידוש אלא במקום סעודה, עע"ש. וב"ה שהמנהג התחזק ביותר בעירנו, ואף מאלו שערערו בתחילה, התחילו בעצמם לנהוג כן, ובכך יכולים למהר לקדש מיד כשתחשך, במיוחד בעירנו שהשעה מאוחרת מאוד.

בגמ', דתנא משמיה דרבי עקיבא: כל הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרה, רבנן דבי רב אשי לא קפדי אמיא.

[ה]. כתבו התוס' (ד"ה לא קפדי אמיא) "מיתתו באסכרה, מדה כנגד מדה הוא משביע גרונו יחנק, ואסכרה במקום חנק כדאמרינן (כתובות ל:) מי שנתייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי והיינו אסכרה". ועי' ברש"י (שבת ל"ג. ד"ה אסכרה) שכתב שהוא חולי המתחיל במעים ועולה לגרון. והוא מבואר ביותר דהיה לו בטעימתו הנאת מעיו והנאת גרונו ונענש על שניהם.

וכתב המהרש"א (ח"א ד"ה בגמ' כל הטועם וכו' מיתתו באסכרה) "עייין בתוס' והוא דחוק, דא"כ מכל מאכלות האסורות יהיה מיתתו באסכרה, מטעם זה ונראה ע"פ מ"ש פ' בג' פרקים ברביעי מתענין על האסכרה כו' ופירש"י שם יהי מארת חסר כתיב, וא"כ הוא דבר שתלוי בבריאת אור, ומש"ה במוצ"ש דאז עיקר תחלת בריאת אור דידן, כמפורש פ' מקום שנהגו, ראוי להתענות באותה שעה עד שיבדיל ומברך על האור".

ואמנם מה שכתב המהרש"א דא"כ בכל מאכלות האסורות יהיה מיתתו באסכרה, יש לחלק כמו שחילקו התוס' עצמם (גיטין ז. ד"ה השתא, חולין ה: ד"ה צדיקים) דהאוכל קודם הבדלה אע"ג דמיתתו באסכרה, קיל ממאכלות אסורות, דהוא מאכל היתר בזמן האסור עיי"ש. וא"כ י"ל דמי שאוכל מאכלות אסורות, לא יהני ליה לכפרה בעונשו ע"י אסכרה. זכר לדבר מה שא"י (מסכת שמחות פ"א ה"ו) דמי שמספר לשון הרע מיתתו באסכרה, וכן בשבת (ל"ג.) סימן ללה"ר אסכרה, והמספר נענש כמבואר בערכין (ט"ז.) משום שהוא כשופך דמים, והיכן מצינו שכל שופך דמים מיתתו באסכרה, אלא בודאי שופך דמים להדיא חמור יותר, ולא יהני ליה מיתתו באסכרה, וה"נ הכא.

[ו]. שוב מצאתי שכיוונתי בחילוקי הנ"ל לדברי גדולים הוא ניהו הרה"ק המנחת אלעזר ממונקאטש זצ"ל (דברי תורה מהדורא תנינא אות קל"ד), שמביא שבילדותו שמע שזקנתו הרבנית הצ' מרת בילא ע"ה בת הג"ר יצחק הלוי הורוויץ מהמבורג זצ"ל, הקשתה, דהתוס' הנ"ל בחולין מתרצים הקושיא, איך רבי ישמעאל בן אלישע נכשל בהטיית הנר בשבת (שבת י"ב.) והלא אין הקב"ה מביא תקלה לידי צדיקים. וע"ז מתרצים דרך במידי דאכילה, ומקשים התוס' מכמה מקומות ואחד מהם מסוגיין דבהבדלה חזינן דרב ירמ' בר אבא נכשל וטעם, וע"ז מתרצים התוס' דזהו לא מאכל איסור רק זמן איסור. והקשתה הרבנית הנ"ל, דמקובל בשם האר"י הק' (עי' באר היטב סי' תמ"ז סק"א, ועי' דברי תורה ח"ו אות פ"ו מקור הדברים מהזה"ק) דהנזהר ממשוה חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה, וחמץ בפסח הוא כבר מאכל איסור, ובוודאי השי"ת שמר על רבי ישמעאל מזה דאין הקב"ה מביא תקלה לידי צדיקים במידי דאכילה, וא"כ היאך נכשל להטות הנר, והלא מובטח לו שלא יחטא כל השנה, והיא קושיא חכמה [ובשאל ומשיב (מהדו"ת ח"ד סי"א) מביא הקו' בשם אשה חכמת לב בת הג"ר יוקל אבד"ק בראד. ובשיחת חולין של ת"ח (אות ח') מפורסם הקושיא בשם אמו של רבי עקיבא אייגר, ובייטב פנים (דרוש לשבת הגדול) ובגחלי אש (מר"ש מזעליכו ה"ד עמ' רפ"ב) הקשו מעצמם זאת, עיי"ש]. וראיתי בספר פרחי כהונה (חולין שם) שהביא הקו' בשם "ראיתי בספר אחד שאשתי הקשתה לו זאת" [ועד הנה לא ראיתי מי שהביא זאת בשם אשתו], ותי' שמשוה לא נחשב לאכילת איסור, אלא לאיסור גרידא, ע"כ. וקשה היאך יפרנס הרב הנ"ל לשון הרמב"ם (פ"א מהל' חו"מ הל"ז) "האוכל מן החמץ עצמו בפסח כל שהוא אסור מן התורה שנאמר לא יאכל", ומשמע מלשונו שיש דין אכילה פחותה מכזית.

וכתב ע"ז המנחת אלעזר ליישב הקושיא בכמה דרכים, ואחד מהם, דמשוה חמץ בתערובות, אינו איסור דאורייתא אלא דרבנן מדין דבר שיש לו מתיירין, וע"כ איסורו הוא מחמת ההיתר שיבוא לו לאחר הפסח, והוא מאכל היתר בזמן אסור, דבזה צריך הצדיק להישמר בעצמו ולכך מיתתו באסכרה, דצריך יותר זהירות בזה, עיי"ש באריכות גדולה כמה ביאורים נפלאים בזה, והוצאנו רק הנוגע לתי' קו' המהרש"א על התוס' בסוגיין. ואמנם בקובץ צפונות (ז'), עמ' נ"ו) במאמרו של הג"ר לוי הכהן רבינוביץ זצ"ל בעמח"ס מעדני השולחן, רצה לדייק בלשון הבאר היטב, דרק אם נזהר שלא לאכול משוה חמץ להדיא, כבר מובטח לו שלא יכשל באיסור בכל השנה, ויוצא דחולק בזה עם המנחת אלעזר הנ"ל, ולדבריו לא יהיה לנו ראייה לתירוצו הנ"ל, אך עכ"פ החילוק עדיין שריר וקיים בס"ד.

[ז]. והנה יצא לי דבר חדש בס"ד, דהנה מלשון הגמ' משמע, דרבנן דבי רב אשי לא קפדי אמיא, ולכאורה במים לא חיישינן לאסכרה. ואמנם הרבינו חננאל מפרש, דרבנן דבי רב אשי חלקו על תנא דבי רבי עקיבא, וכלל לא חששו לאסכרה למי שטועם קודם הבדלה, והראיה שעל מיה לא קפדי, והיינו דלפי תנא דבי ר"ע, איכא למיחש לאסכרה אפילו במים.

ומצאתי מפורש כן בלשון רבינו יהודה החסיד (ספר גימטריאות, סימן קט"ו) וז"ל: "ונחל יוצא מגן עדן, ולפני הנחל שדה בושם, וכל ערבי שבתות וימים טובים בין מנחה לתפילת ערבית, מוציאין רוחות של מתים מבית גיניהם, ומרעין אותם בשדה הבושם, ושותין מאותו הנחל. לכך כל השותה מים בין מנחה למערב, כאילו גזול המתים, שכל המים מתפלגין מנחל, והשותה אז מים, מיתתו באסכרה". ומשמע להדיא מלשונו, דנחלקו רבנן דבי ר"א עם תנא דבי ר"ע, ומיתת אסכרה בדווקא אמים קאי, דהוא גזול את המתים [אמנם עי' במגיד מישרים להבית יוסף (פרי' יושב ד"ה והמכא תשתמוט) דכתב שהוא אכן מטעם זה, אך קאי כל טעימה ולא רק על מים]. ולפי"ז יצא, דכיון דחמירא סכנתא מאיסורא, אף שנפסק בשו"ע (סי' רצ"ט ס"א) דשרי לשתות מים, איכא למיחש למי שאינו אנוס לזה, לחשוש ולא לשתות. וזה אינה חומרא במקום שהשו"ע מיקל, דכבר כתב הרמ"א לעיל (סי' רצ"ב ס"ד) דיש להחמיר שלא לשתות אז מים מן

ביאורים ומילואים – על סדר הדף היומי ב'המ"ד דקה'

הנהרות וכו' מטעמא דהמתים, עיי"ש. וראה חומרת הדבר בתשו' הגאונים (שע"ת סי' פ') ובתשו' הרא"ש (סי' שע"ח), ובאריכות בשו"ת שלמת חיים (סי' ס"ה), ועל כגון הא ודאי אמרינן חמירא סכנתא מאיסורא.

פסחים ק"ה עמוד ב'

בגמ', לישבוקיה עד למחר וליעביד ביה תרתי. אמר ליה חביבה מצוה בשעתה וכו'.

ת. עי' מה שכתבנו בענין חביבה מצוה בשעתה לעיל (דף ס"ח: אות י"ב-א), ועל של עתה נבוא. מבואר כאן בגמ', שאף שיכול לקיים עוד מצוה בכוס זה אם ימתין ליום השבת, עדיף שיקדש בלילה דחביבה מצוה בשעתה, ומצות עונג שבת ביין תתבטל למחר. וכן פסק הרמ"א בהל' תפילין (או"ח סי' כ"ה, ס"א) "אם התפילין מזומנין בידו ואין לו ציצית, אין צריך להמתין על הציצית, אלא מניח תפילין וכשמביאין טלית מעטפו". עכ"ל. וכתב המג"א (שם סק"ב) וז"ל: "וכן הוא ביבמות (ל"ט). כל שיהיו מצוה לא משהינן, אף על פי שיש לומר שיעשה אח"כ המצוה יותר מן המובחר". והיינו אף שהטלית קודמת לתפילין משום דהיא תדירה בכל יום גם בשבת ויו"ט, וגם שקולה כנגד כל המצוות כמש"כ הנמוקי יוסף והובא בב"י (רו"ס כ"ה), ובשו"ע הוסיף (שם) טעם מעלין בקדש ובב"י מהאגור ובזוהר הק' פ' במדבר אמרו שאסור להניח תפילין לפני ציצית, והובא בעט"ז בהגהת הש"ע, וגם עפ"י ד' האר"י הק' כידוע יש סדר למצוות דטלית קודמת לתפילין והו"ד בכף החיים יע"ש. ואעפ"כ כיון שעכשיו לפניו רק תפילין ולא שייך לדון כרגע מה קודם, אין לו להמתין, אלא מקיים המצוה מיד דשיהיו מצוה לא משהינן.

ותמהו **הכף החיים** (סי' תכ"ו סכ"ג) **והחיי אדם** (כלל ק"ח ס"ד) על הרמ"א, מהא דהלכ' קידוש לבנה כתב השו"ע (סי' תכ"ו ס"ב): "אין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובגדיו נאים", וזה מהטור בשם מסכת סופרים. הרי מפורש שמששים מצות קידוש הלבנה לאחר שהגיע זמנה, למוצאי שבת, כדי שיקיים אותה יותר בהידור, ושתק לו רמ"א ולא קאמר דאין משהיין המצות דחביבה מצוה בשעתה. ולכך החיי אדם והכף החיים חולקים ע"ד המחבר, וז"ל החיי אדם: "עי' מה שכתבתי (כלל ס"ח) בדין שיהיו מצוה דספר חסידים סבירא ליה דלא משהינן כלל למצוה, וכן כתב המג"א (סי' כ"ה, שם), וא"כ אין להמתין כלל עד מוצאי שבת". עכ"ל. ועיי"ש בכף החיים דאף אם אין לו מנין, ואח"כ יהיה לו, לא יאחר הקידוש לבנה, משום חביבה מצוה בשעתה, ואם יש לו ג' אנשים יאמרו מיד, עיי"ש.

ומבואר מדבריהם דהרמ"א שתק להמחבר בהל' קידוש לבנה, הוא אינו כשי' בהל' תפילין, וכן מסוגיין מוכח שאף שיכול לקיים מצות קידוש באופן גדול יותר ביום, אמרינן דחביבה מצוה בשעתה ויקדש בלילה.

אמנם יש לחלק, דבמצות התפילין לא חסר דבר אם אין לו את הטלית עליו באותה שעה, אלא שהאדם עצמו צריך להקדימה מצד תדיר, ומצד תיקון המצוה ומעלין בקודש, וע"פ קבלה, אך כשאין טלית לפניו, ויש לפניו מצות תפילין שלמה, פסק רמ"א שעליו להניח דחביבה מצוה בשעתה ואין לדחותה. וה"נ בקידוש על הכוס, דאם יקדש בלילה בשעתה, הרי שמצות הקידוש אינה חסרה כלום, ולמה לו לדחותה כדי שהוא יוכל לקיים עוד מצוה. אך בקידוש לבנה אין זה כך, דהיכא שהוא יהיה יותר בשמחה ומבושם ומהודר במלבושיו, בזמן מוצ"ש, הרי שמצות קידוש לבנה עצמה תהיה באופן המועיל יותר, ולכך י"ל דיכול לדחותה בעבור זה. ואף הראיה שהביא המג"א בהל' תפילין מיבמות (ל"ט). דאין ממתניין לאח גדול בחליצה ומקיימים אותה בקטן, אף שמצוה בגדול, י"ל דעצם מצות החליצה אינה חסרה דבר, ע"י האח הקטן, ואף שיש מצוה בגדול, אין משהים המצוה בעבור זה.

פסחים ק"ו עמוד א'

בגמ', תנו רבנן זכור את יום השבת לקדשו וזכרהו על היין.

א. **המפרש תלמיד רש"י** (נזיר ד. ד"ה והרי מושבע ועומד מהר סיני) למד דקרא נלמד כפשטיה דגמ' הכא, דקידוש והבדלה על היין הוא מהתורה. **ותוס'** (שם ד"ה מאי היא) תמהו עליו דקידוש היום על היין לאו דאורייתא, אלא הוא מדרבנן דאסמכוהו אקרא. ואף שבסוג' כתבו התוס' (ד"ה זוכרהו על היין) לחד תירוצא, דקידוש על היין הוא מהתורה, ורק טעימתו הוא מדרבנן. אין זה סתירה לדבריהם בנזיר, ששם מייירי **משתיית היין**.

והתוס' רי"ד בסוג' (ד"ה זוכרהו) האריך בביאור שי' זו המובא ברש"י נזיר, דקידוש ושתיית היין הוא מהתורה, ונביא בקיצור דבריו: "וקשיא לי דבפ"ק נזיר מוכח דמן התורה הוא לקדש על היין [ובו'] וכך מצאתי לשלשה מפרשים שפירשו דאין נזירות חלה על יין קידושא ואבדלתא מפני שהוא מושבע ועומד מהר סיני, וכ"כ גם המורה בפרדס [ובו'] לפי דברי הגמרא ודברי הפרשנים האלה מוכיח דהא דתניא זוכרהו על היין מן התורה היא לקדש על היין, ואף על גב דלא כתיב יין בקרא כך קיבל משה בסני דצריך לקדש על היין או על הפת שגם היא חשובה כיון. אבל קשיא לי טובא [ובו'] ותו היכא מתמה תלמודא על קידושא ואבדלתא דהוא מושבע מהר סיני, נהי דהבקיודשא הוי מושבע כדנפקא לן מזכור, אבל באבדלתא מי הוי נשבע אטו אבדלתא מדאורייתא היא והרי לא תיקנוה אלא אנשי כנסת הגדולה כדאמרינן בפ' אין עומדין (ברכות ל"ג). בתחלה קבעוה בתפלה העשירו קבעוהו על הכוס חזרו והענו קבעוהו בתפלה והן אמרו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס, הנה בפירוש מצאנו שבתחלה היו עושין בתפלה ולא בכוס והיכי אמרי' דין הבדלה היא מהר סיני [ובו']. ואומר רבינו יעקב [ובו'] קידוש היום מה"ת אבל מה דהוא על היין זהו מדרבנן עכ"ל [ובו']. ועלה בדעתי לומר שעיקר קידוש היום הוא לקדש בלא כלום בולא יין ובלא פת. אבל חכמים תיקנו לקדש על היין או על הפת מפני חובת הקידוש אבל לא יתכן לאומרו מפני שא"כ כשחל

ביאורים ומילואים – על סדר הדף היומי

דרכי יצחק

St. Thomasstraat 26 2018 Antwerpen

שפיקוב

יוה"כ בשבת שאסור באכילה נקדש בלא סעודה אלא לאו ש"מ אין קידוש נוהג אלא בסעודה אבל היכי דליכא סעודה לא מחייב בקידוש ומש"ה לא מקדישין בלילי יוה"כ שחל להיות בשבת [נוכח], ואף על פי שמצאתי כתוב בהלכות גדולות בהלכות קידוש והבדלה ואף על גב דמדכר בקידושא צריך לאדכורי בצלותא מ"ט זכור וזכרתם תרי קראי כתיבי ואתו מועדים ילפי משבת מה שבת בתפלת ועל הכוס אף יום טוב בתפלה ועל הכוס נ"ל שאין זה כתוב בשום מקום אלא מלבו אמר הדברים הללו ליתן טעם לדברי חכמינו ז"ל שהצריכו לקדש בין בתפלה בין בכוס ואת"ל מן התורה הוא לקדש על היין או על הפת אבל מיהו הכי אגמרי' רחמנא למשה היכא דאיכא סעודה מחייב והיכא דליכא סעודה לא מחייב ומש"ה לא מקדישין בלילי יוה"כ שחל להיות בשבת א"נ היכא דלא סעיד אכתי קשיא לי כל מאי דכתבית לעיל ולא נתיישב לבי יפה בדבר". ע"כ לשונו בקצרה, עיי"ש באריכות גדולה.

ב. ויש לבאר, ע"פ מה שכתבנו לעיל (דף ס"ד. אות ו') דתוס' שם כתבו, דאומרים שירה שלא על היין שלא בשעת הקרבה, אך הבאנו דיש חולקים, ובכל מקום אין אומרים שירה אלא על היין. והנה **הט"ז** (יו"ד סי' רס"ה סק"י) הביא דברי **המרדכי** (יומא סו"ס תשכ"ז) שכתב דהטעם שמברכין בברית מילה על הכוס, לפי שאין אומרים שירה אלא על היין עיי"ש. וטעם זה כתב להדיא **השאלות** (פ' יתרו סי' נד) דכיון שאין אומרים שירה אלא על היין מברכין קידוש על היין.

ולפי"ז נפקא דהם יסכימו עם התוס' בסוגיין דקרא אסמכתא בעלמא הוא, אך לא מטעם שקידוש על היין הוא מדרבנן, אלא מטעם דלמדים זאת מכל שירה הטעונה כוס כבערכין (י"א). עיי"ש. וא"כ י"ל דכיון ששירה טעונה כוס, אין לחלק בין קידוש להבדלה, דאף הוא שירה כדלעיל בגמ'. ובזה י"ל דלכך משמע מרש"י בנזיר הנ"ל דשתיית הכוס מעכבת מן התורה, ולא כתוס' בסוג' שהסכימו שאולי הקידוש על היין הוא מהתורה, אך הטעימה הוא ודאי מדרבנן, דהלא כתב **השו"ע הרב** (סי' ק"ד ס"ב): "כל דבר הטעון כוס, לא די באחיזת הכוס לבדה בשעת אמירת אותו דבר כו', אלא עיקר מה שהטעינו כוס הוא **לשתות ממנו אחר אמירת אותו דבר**, שתהא אותה אמירה כעין שירה הנאמרת על היין שמנסכין על גבי המזבח שהיא שתיית המזבח, אף כאן תהא נאמרת שירה על שתיית היין. ואין שתיה חשובה לומר שירה, אא"כ שותה ממנו שיעור הראוי ליישב דעתו של אדם שהוא כמלוא מלוגמיו שהוא שתי' של הנאה, ובפחות משיעור זה לא קיים מצות הכוס כלל".

ג. ובדין קידוש על היין, יש להזכיר בקצרה בענין קידוש על מיץ ענבים, דהנה כתב **בשו"ע** (או"ח סי' רעב ס"ב) "יין מגתו מקדשין עליו וסוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום". וכתב שם **המג"א** (סק"ג) ומ"מ מצוה ביין ישן כמ"ש סי' ת"ר עכ"ל. וכונתו למה שכתב הוא עצמו שם (סק"א) בשם הדרכי משה "אם יש לו תירוש חדש יקדש על היין וכשיגיע לשהחינו יטול התירוש בידו, ואף על גב דמקדשין על תירוש כמ"ש סי' ערב ס"ב, מ"מ ישן **מצוה מן המובחר** עכ"ל המג"א. והדרכי משה הביא זאת בשם **המנהגים**, דבליל ב' דר"ה שנוהגים לברך שהחינו על פרי חדש ע"כ יקדש על יין ישן וכשיגיע לברכת הזמן יסתכל על התירוש שמונח על השלחן, אולם טעמו ונימוקו לא פירש, למה לא יקדש בכלל על התירוש ולמה לי יין ישן, ע"כ נתן המג"א נימוק לדבריו, שיין ישן יותר חשוב מתירוש.

אך נהגו עלמא לקדש לכתחילה על מיץ ענבים, וכתב הג"ר **משה שטערנבוך** שליט"א (תשובות והנהגות או"ח חלק ד' סי' ס"ט) בענין זה: "נתפשט המנהג בהרבה מקומות לקדש בשבת ובמועדים על מיץ ענבים שהוא קל לשתיה (בשאר מיצי שתיה). אבל תמוה שבסנהדרין (ע) איתא דיינ מגתו אינו משמח, ומה"ט מותר לשתותו אפילו בערב ת"ב בסעודה המפסקת ע"ש, וחשיבות יין שצריך ברכה בפני עצמו היינו דסעיד ושמח כמבואר במשנ"ב (סי' ר"ב סק"ב), וכן מפורש ברבינו יונה בברכות (לה) ע"ש, ולפי"ז מיץ ענבים שנשחט מפרי ושותים מיד, כשם שבפירות לא סעיד ומשמח גם מיץ ענבים כן. והא דאיתא בגמרא (ב"ב צ"ה) סוחט אדם אשכול של ענבים ומברכין עליו, אלמא מברכין אף שלא סעיד ושמח, נראה דשאני התם דנקרא יין, ולכן אף שאינו סעיד ושמח כיון שנקרא יין וראוי עוד לתסיסה סגי בהכי ויוצאין בו, שחז"ל לא חילקו לדורש אם סעיד ושמח, רק כיון שיין סעיד ושמח יוצאין בכל יין, ולכן סוחט אדם אשכול של ענבים ומברך עליו בורא פרי הגפן, שתוארו יין וראוי לתסיסה. אבל במיץ ענבים כהיום שמערבין בו כל מיני כימיקלים ואבק שלא יתסוס לא נקרא יין, ואינו אלא מיץ מענבים כפשוטו".

"מיהו יש לחלק בין שני סוגי מיץ ענבים. יש מיץ ענבים בשוק שמיד לאחר סחיתו מבשלים אותו ולא מערבים בו דברים אחרים וסוגרים הרמטית וזהו סוג מיץ טעים. מאידך גיסא רוב המיצי ענבים שבארץ ובחו"ל מוסיפים אבקות למנוע תסיסה, ומעיקרא לא ראוי ליין אלא כמיץ, ונראה דבכה"ג אינו ראוי לצאת בו. ובין מבושל אף שנשתנה כשר זהו מפני שמעלי ליין כמבואר במפרשים במסכתא תרומות, אבל כאן דאיכא שינוי עלול לפגום קצת ואף שמוסיפים לטעם טוב מ"מ הוי שינוי ואולי פוסל. ונראה שאף מיץ זה תקנה יש לו, להוסיף רבע יין ממש עם המיץ, דזהו שיעור מזיגת יין בזמן חז"ל. ואף שבמיץ ענבים לא מהני כה"ג אם מוזג ג' חלקים מים, שאין בזה טעם יין, מ"מ בנידון דידן שהמיץ לבד אמנם אינו יין, מ"מ אינו מים, נראה שאם עירב רבע יין ממש, מורגש היטב שזהו יין ונקרא יין, ולכן כשר לקידוש שלא חילקו וכשר אם שמו וטעמו יין".

"והנה בכל ה"ה הכשרים" היום בודקים בעובדי בתי החרושת שלא יעבדו שם מחללי שבת, משום חשש יין נסך. ובארץ ישראל ההשגחה גם על תרומות ומעשרות וערלה, ולדברינו צריך השגחה גם שיהיה באמת יין בעשייתו. והיום רוב האנשים מקדשין על מיץ ענבים, שערב לאדם יותר, ולכן נתפשט לקדש עליו, ומה עוד שנהגו להתיר גם יין צימוקים ששרו ג' ימים, ואפילו ביטלו צימוקים לזמן עד שיש בו טעם יין נהגו להתיר וצ"ב. **ולענין מעשה, כיון שכולם רגילים במיץ ענבים ושומחים בו נתפשט להיות, אבל לירא שמים ראוי לחקור ולדרוש מיץ ענבים שלא עירבו בו חמרים, אלא מיד עם הסחיטה ביטלו היין לבד, ואם עירבו בו, יוסיף רבע יין ממש, שע"כ משנה טעמו ונקרא יין**".

ד. ובענין מיץ ענבים הנ"ל ראיתי בקובץ נדפסה תשובה מהג"ר **שמואל זאב ראטה** דומ"ץ אוהעל זצ"ל ודומ"ץ בעלזא בעירנו אנטווערפן, וז"ל: "ובענין מי שנהג לקדש על מיץ ענבים, וכעת אין לו, עד שאתה שואל בעת שאין לו, שאל כשיש לו, היודע אתה אם מיץ ענבים זה יש לו דין יין, אני

ביאורים ומילואים – על סדר הדף היומי

דרכי יצחק

St. Thomasstraat 26 2010 Antwerpen

שפיקוב

שמעתי שמרננים הרבה עליו, שלא נעשה רק ממעט אבק שעושים מיין, ואח"כ מוסיפין סוכר ומטעימים. ועיקרו מים, ולו יהא שהוא באופן אחר, עכ"פ במצוה יקרה זו, קדוש על היין שאמרו עליו מושבע ועומד מהר סיני, הלא היה צריך לדקדק יותר שהיין יהיה יין לכל הדעות. ומי שמזיק לו שתיית יין, הלא אפשר לו לצאת ע"י שמיעת קידוש מהמקדש על היין, דהוי ממש כמקדש בעצמו על היין, וגם אולי אפשר להרגיל עצמו לשותות מעט יין לכבוד מצוה יקרה זו. וכעת יש לו עוד ברירה לקנות ענבים ולסחוט מהם כוס יין. ועוד ישנם דרכים לעשות יין צימוקים. כמבואר בפוסקים, ובאין שום ברירה לקדש על הפת, וכל זה לדעתי עדיף ממיץ ענבים דידן". עכ"ד. וכן שמעתי ממור"ר הג"ר אברהם גניחובסקי זצ"ל, דיש להדר לקדש על יין דווקא אף אם הוא מבושל, טפי ממיץ ענבים.

בגמ', רב אשי איקלע למחוזא וכו', סבר מאי ניהו קידושא רבה וכו', חזייה לההוא סבא דגחין ושתי.

ה]. פי' רשב"ם (ד"ה ואגיד ביה) "האריך בו לדעת אם יסרהב אחד מהם לשותות, ובכך יבין דבורא פרי הגפן רגילין לומר ותו לא, שאם לא כן היה אומר לו לקדש קידוש גדול של לילה כמנהגן". והר"ן (כ"ב. מדפי הרי"ף) כתב "שאם לא כן היה אומר להם קידוש גדול של לילה כמנהגם". ובהגהות הב"ח וכן החיד"א (שו"ת חיים שאל סי' צ"ט) גורסים ברשב"ם כהר"ן. ובהגהות הג"ר רא"מ הורביץ זצ"ל הנדפס בסוף המסכתא כתב: "צריך עיון דאיך היה מברך מה שלדעתו הוא ברכה לבטלה. ואולי סבור שלא קידשו בלילה ובוש לישאל מאי ניהו קידושא רבה". והנה החיד"א זצ"ל (שם) עמד בקושיא זו, והביא ראיה דאף ברכה שלדעתו פטור לברכה, אין לבטלה באתרא שנוהגים כן, ויש לברך ולפטור את אלו הנוהגים כן. ומינה יליף הלכה, גבי מי שנוהג כמנהג א"י והשו"ע שלא לברך על הלל בראש חודש, והוא ש"ץ במקום שנוהגים לברך, יברך ויפטור את הציבור, עיי"ש.

ובשו"ת הר צבי (או"ח נ"א סי' קנ"ב) הביא את דיוק החיד"א בלשון הרשב"ם, וכתב: "ולולא דמסתפינא הייתי אומר דבלשון רשב"ם שלפנינו שאם לא כן היה אומר לו לקדש קידוש גדול של לילה כמנהגם, היה אפשר לפרש דעל ההוא סבא קאי, וביאור דברי רשב"ם כן הוא, דרב אשי האריך כלומר שהפסיק בשהיה אחר ברכת הגפן ורצה להבחין בזה ולראות אם יסרהב אחד מהם לשותות, יבין דרק ברכת פרי הגפן אומרים ותו לא, ואם לא כן היה אומר לו אחד מהשומעים לקדש קידוש גדול, וא"כ אין הכרח דר"א היה מברך בעצמו. ורק כפי הנוסחא שבר"ן היה אומר להם קדוש גדול משמע שהוא היה מקדש להם, והב"ח מגיה גם ברשב"ם 'היה אומר להם', והנה אם היינו מצרפים הגהת הב"ח למה שהוזכר שלפנינו לקדש קידוש גדול ונאמר דצ"ל היה אומר להם לקדש קידוש גדול, הוה משמע דהיה אומר לרבים שהם יקדשו קידוש גדול ולא הוא", ע"כ. וכדבריו אף העלה בשו"ת אור לציון (נ"ג, פ"ג דיני הלל בר"ח, אות א') ופירש כן לשון הרשב"ם, ולכך אף חולק על החיד"א שאין לש"ץ לברך על הלל בר"ח אם אין נוהג כן. ונראה מדבריו שלא הרגיש שבר"ן אי' להדיא לשון זה, עיי"ש. ועכ"פ לדבריהם, לק"מ קו' הג' הרא"ם הנ"ל, דהוא כלל לא התכוון לברך בעצמו, אלא להורות לנוהגים כן לברך.

בגמ', אמרי בני רבי חייא, מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך בכל השבת כולו. ועד כמה, אמר רבי זירא, עד רביעי בשבת.

ו]. בפשטות לשון הגמ' משמע, שרבי זירא בא לפרש מימרא דבני רבי חייא שכוונתם היתה לעד רביעי בשבת, אמנם הבאר שבע (סוטה מ"א:) מפרש דכוונת בני רבי חייא היה לכל השבוע כפשוטו, ור"ז בא לחלוק, וז"ל גבי ללוות לאורח ורבו כשיוצא מעירו: "תלמיד לרב אין לו שיעור, לאו למימרא אין לו שיעור כלל, דא"כ היאך אמר אחר כך וכמה אמר רב ששת עד פרסה כו'. אלא הכי קאמר אין לו שיעור זה הנזכר. ויותר נכון לפרש כפשוטו, אין לו שיעור כלל, ומשום דקשה לסתם גמרא היאך יתכן שהתלמיד יהא חייב ללוות לרבו עד סוף העולם, הלכך אמר וכמה אמר רב ששת עד פרסה כו'. וכהאי גוונא אשכחן בפרק ערבי פסחים, מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולה, ועד כמה אמר רבי זירא עד רביעי בשבת כו', וכהנה רבות".

ומצאתי לו בס"ד להבאר שבע חבר למחצה, והוא הפני משה, דאי' בירושלמי (ברכות פ"ה סוף ה"ב) "ר' זעירא ר' אלעזר בר אנטוניגנוס בר' בשם ר' ינאי בשם ר' יודה בר' אם לא הבדיל במוצאי שבת מבדיל אפילו בחמישי בשבת". וכתב שם במראה הפנים (ד"ה הפוחת לא יפוחת משלוש) "והא דקאמר הכא אם לא הבדיל במוצאי שבת מבדיל אפי' בחמישי בשבת, אתיא כמשמעות פשטא דבני ר' חייא, דהתם בדף ק"ו דאמרי מבדיל והולך בכל השבת כולו ומסתמא לא יבדיל בע"ש, אבל שם מפרש לה ועד כמה אמר ר' זירא עד רביעי בשבת ולא עד בכלל".

והנה הפני משה סבר לה כהבאר שבע בחדא ופליג עליה בחדא, סבר כמותו דרבי זירא לאו לפירושי' בני רבי חייא אתיא, אלא לחלוק על דבריהם. ופליג עליה, דלהבאר שבע בני רבי חייא לא נתנו שיעור כלל לדבריהם, וכל השבת כולה מתפרש כפשוטה, ואין זה כשיטת הירושלמי הנ"ל. והפני משה למד, שנתנו שיעור לדבריהם ובערב שבת אין יכול להבדיל, ודו"ק.

ז]. שו"ר בשו"ת שיח יצחק (ווערבו, סימן שנ"ז) בתשובה בענין הקדמת נר חנוכה להבדלה, שכתב בתוך הדברים "ועיין בספר הראב"ן שמביא ירושלמי דכל השבוע אחר השבת רשאי להבדיל". והיה זה לי לפלא גדול, דהלא בירושלמי מפורש עד חמישי בשבת, וחופשתי בשו"ת הראב"ן ומצאתיו בס"ד (הל' ברות סי' ק"פ) דאכן מפורש בדבריו לשון הירושלמי עד חמישי בשבת, ולא כל השבוע, אך בהמשך תשובתו שם, מחזק דברינו הנ"ל, וז"ל: "ירושלמי, אם לא הבדיל במוצאי שבת מבדיל אפילו בחמישי בשבת, הדא דאת אמר המבדיל בין קודש לחול אבל בורא מאורי האש אומר במו"ש ואם לא אמר

ביאורים ומילואים – על סדר הדף היומי

דרכי יצחק

St. Thomasstraat 26 2018 Antwerpen

שפיקוב

מעוות אשר לא יוכל לתקן, פירוש מ"ד מודים סבר דברי הכל הוא בלא חלוקה, מאן דאמר הלכה סבר פליגי ופסקו הלכה, ומ"ד מטין סבר שיקול הדעת ולא הכריעו כאחד, ומ"ד נראין סבר שקלו חכמים דבריהם וסברו שנראין דברי זה."

וכנראה בשו"ת שיח יצחק הנ"ל הבין, שלשון הירושלמי **אפילו חמישי בשבת** בא לאפוקי מדברי רבי זירא, דלא רק עד רביעי בשבת, אלא אף בחמישי, והיינו כל השבת כולה דאמרי בני רבי חייה, ולכאורה כך ילמד גם הבאר שבע הנ"ל. אך לפי הפני משה הנ"ל, חמישי בשבת הוא בדווקא, לאפוקי משישי.

פסחים ק"ו עמוד ב'

בגמ', א"ר ברונא א"ר הנוטל ידיו לא יקדש, א"ל ר"י בר שמואל בר מרתא וכו', זימנין דחביבא עליה ריפתא מקדש אריפתא, זימנין דחביבא ליה חמרא מקדש אחמרא.

ח. ונחלקו הראשונים בביאורי הסוגיא, ונעתיק דברי **המהר"ל** זצ"ל (גבורות ה' פרק ב') שבתוך חידושי מסדר ומבאר השיטות על בורין, וז"ל: "בפרק ערבי פסחים [נו]. ומפ' **רש"י ורשב"ם** (שם), וכך הוא דעת **הרא"ש** (פ"י סי' ט"ז), שכך הוא מקשה, כיון דאין הקידוש הפסק בין נטילה ואכילה כאשר יקדש על פת, שהרי הוא נוטל ידים קודם קידוש, ואין הקידוש הפסק. הכי נמי כיון שהוא רוצה לקדש על יין, לא הוי הפסק הקידוש. לפי זה הא דקאמר רב ברונא 'נטל ידיו לא יקדש', היה סובר שאסור לקדש על פת. ולא קיימא לן כוותיה דרב ברונא, דבודאי מקדש אפת, כמו שאמר רב יצחק. **והוא הדין שאם נטל ידיו שמוטר לקדש על יין**, שאין חילוק בין קידוש יין ובין קידוש פת. והביא הרשב"ם ראייה לזה, שאם אתה אומר שאם נטל ידיו לא יקדש על יין, למה לא השיב רב ברונא אנא לענין יין הוא דאמרי דלא יקדש, אבל פת יקדש. אלא אין חילוק, כמו דמקדש על פת, מקדש נמי איין **אחר** נטילה".

"והא דתנן בפרק אלו דברים (ברכות נ"א:) הלכה מוזגים הכוס **ואחר כך** נוטלים לידים. וקאמר טעמא (שם נ"ב:) משום דתכף לנטילה סעודה. דשמעת מיניה דאין להפסיק בקידוש בין נטילה לסעודה. דחה הרא"ש ז"ל זה, דהתם בחול איירי, דהכל מודים בזה דמוזגים ואחר כך נוטלים לידים, דחיישינן שמא יתעסק בשאר צרכיו גם כן. אבל בשבת, שהשלחן ערוך, לא חיישינן, והוי שפיר תכף לנטילה סעודה. ור"י (תוד"ה זימנין סגיאין) דחה בענין אחר, דהתם מוזגין בחמין, שהוא תקון יותר, והוי הפסק יותר מקידוש אפת".

"ותימיה, וכי אינו מודה רב ברונא דקידוש לא הוי הפסק, דהא אמר 'בורא פרי הגפן' ואחר כך קידוש, ולא הוי הקידוש הפסק בין ברכת 'בורא פרי הגפן' לשתייה, והכי נמי דלא הוי הקידוש הפסק בין נטילה לסעודה. וכי הא דתכף שנטל יברך על פת (ברכות שם) יותר מהא דתכף שברך 'בורא פרי הגפן' שצריך לשתייה, ודבר כזה אין שייך לומר כלל. ומה שלא דחה רב ברונא 'אנא דאמרי שלא יקדש על יין, אבל על פת מקדש', בודאי אין זה קשיא, כי מפני שהיה דעת רב ברונא שלא יקדש כלל, דאם היה דעתו שלא יקדש על היין, אבל על פת מקדש, הוה ליה למימר 'נטל ידיו לא יקדש על היין'. ועוד, כיון שנטל ידיו, אם כן לא היה בדעתו לקדש רק על פת, ואיך שייך לומר בזה 'לא יקדש', כיון שיכול לקדש על מה שהוא חביב לו, והיה דעתו עליו לקדש מתחלה. ובודאי פשטא דשמועה 'נטל ידיו לא יקדש' **כלל**, דסבירא ליה לרב ברונא אין מקדשין על פת. והשתא שפיר אמר כיון דנטל ידיו לא יקדש איין, שהרי יפסיק בין נטילה לסעודה".

"ופי' רשב"ם והרא"ש 'הוא לא יקדש', אבל אחרים מקדשים לו, והוא לא יפסיק בין נטילה ובין הסעודה. ונראה דלכך אמר 'נטל ידיו לא יקדש', ולא אמר כמו שאמר באידך (שם) 'טעם אינו מקדש, טעם אינו מבדיל'. כי 'אינו מקדש' משמע שאינו בדין קידוש, ואף אחר אינו מקדש לו. ומכל מקום אם אין אחר, בודאי יקדש בעצמו. ומקשה מרב דכל מה שהיה חביב עליו היה מקדש עליו, בין על פת ובין על יין, אם כן כל שהוא חביב מקדש עליו, וזה כיון שגילה דעתו שפת הוא חביב עליו, מדנטל ידיו, מאי שייך בזה לא יקדש. אלא על כרחך סבירא לך דאין מקדשין על פת. ומשמע דוקא בהא לית הלכתא כוותיה דרב ברונא, במה שאמר שלא יקדש על פת. ובודאי בהא הכל מודים שאם ירצה לקדש על יין, שלא יטול ידיו תחלה, דהא לא מקשה עליה דרב ברונא רק משום דמצי לקדש על פת, לכך לא סבירא לן שמעתא דרב ברונא 'נטל ידיו לא יקדש'. אבל אי בעי לקדש על יין, בודאי אין ליטול ידיו. ועוד, דהא בית הלל דסברי מוזגין לכוס ואחר כך נוטלין ידיו, משום תכף לנטילה סעודה (ברכות שם). כך הוא פירוש הסוגיא כאשר לא נדחה בה דבר, וכך הוא דעת **הרמב"ם**".

ט. "אלא שקשה ליישב הלשון מה שנמצא בספרי רב אלפס במסקנת הקושיא (בב. בדפי הרי"ף) 'אלמא בחביבותא תלינן, ולא בנטילה', הלשון הזה משמע דהמקשה היה סובר דתליא בנטילה, והשיב לו דלא תליא בנטילה, אלא בחביבותא. ועל כרחך כך פירושו, דהשיב לו רב יצחק זימנין סגיאין הוי קאימנא קמי דרב, וזימנין סגיאין הוי חביב עליו ריפתא אחר שנטל ידיו, והיה מקדש עליו. וזימנין הוי חביב חמרא אחר שנטל ידיו, והיה מקדש עליו. אם כן בחביבותא תליא לקדש על יין או על פת, ולא שתולה בנטילה, דאף על גב שנטל ידיו מותר לו לקדש על יין, דהא רב הוי נטל ידיו תחלה, אף על גב שאחר כך היין חביב. והשתא מקשה שפיר ארב ברונא, דמשמע 'נטל ידיו לא יקדש' אף על גב דחביב עליו יין, לא יקדש, וזה דלא כרב, דהא לרב בחביבותא תליא מלתא, ואף על גב שנטל ידיו יקדש. כך פירש רב אלפס ז"ל השמועה. והא דאמר רב ברונא 'נטל ידיו לא יקדש', ולא סבר דיקדש על פת, אפשר איירי בסתם קידוש, שהוא על יין. אי נמי, משום דסבירא ליה אין מקדשין על פת. ועל פי שיטת רב אלפס המנהג הוא ליטול ידיו, ואחר כך לקדש".

ביאורים ומילואים – על סדר הדף היומי

"ולפירוש זה שפיר יש לתרץ הא דאמרי בית הלל מוזגין כוס ואחר כך נוטלין לידים (ברכות שם), דאף על גב דבית הלל אומרים מוזגין ואחר כך נוטלין לידים, משום דתכף לנטילה סעודה (שם נ"ב):, התם מלתא אחריתי לגמרי איירי, בכוס שהוא מזוג לצורך סעודה בחול, ויכול למזוג קודם הסעודה. אבל קידוש לא חשיב הפסק, כיון שהוא שייך לסעודה, שאין קידוש אלא במקום סעודה (לעיל ק"א), ולא נחשב הפסק בין נטילה לסעודה. ועל פירוש רב אלפס אנו סומכין, ונוהגים ליטול ידים תחילה".

[י] **ובשו"ע** (סי' רע"א סי"ב) נפסק: "אחר שקידש על כוס, נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים, ואם נטל ידיו קודם קידוש גלי דעתיה דריפתא חביבא ליה, לא יקדש על היין אלא על הפת". והרמ"א חולק: "ויש אומרים דלכתחלה יש ליטול ידיו קודם הקידוש ולקדש על היין (והוא ע"פ הרא"ש ומדכ"י והגה"מ פכ"ט, והטור), וכן המנהג פשוט במדינות אלו ואין לשנות".

וכתב **המשנ"ב** ע"פ **המגן אברהם**: "דעת היש אומרים ס"ל דאין הקידוש מקרי הפסק כיון שהוא צורך סעודה ולכך יקדש על היין וישתה הכוס ואח"כ יברך המוציא ויבצע הפת, וכיון דאינו הפסק ס"ל לרמ"א דטוב לנהוג כן לכתחלה, משום דכשאין לו יין ומקדש על הפת בע"כ צריך ליטול ידיו קודם הקידוש, וע"כ טוב לנהוג כן תמיד באופן אחד. ואין לשנות. וכמה אחרונים כתבו דטפי עדיף לכתחלה לקדש על היין קודם נט"י וכדעת המחבר דבזה יוצא מדינא לכל הדעות, ובכמה מקומות נהגו כדבריהם, מיהו אם כבר נטל ידיו קודם קידוש בזה יש לעשות כהרמ"א דאעפ"כ יקדש על יין". וכדבריו העלה **בכף החיים** (שם, סק"ע), וכתב דאף ההולכים לאורו של השו"ע ולא ע"פ פסקי הרמ"א, בהלכתא זו ינהגו כהרמ"א, דאף אם נטלו ידיהם יקדשו על היין ולא על הפת.

פסחים ק"ז עמוד א'

בגמ', א"ל מר ינוקא ומר קשישא וכו' זימנא חזא איקלע אמימר וכו', אמר אי הכי חמר מדינה הוא, אבדיל וטעים מידי וכו', מהו לקדושי אשיכרא וכו', אמר רבא, תיהוי שקיותיה שיכרא מאן דמקדש אשיכרא, רב אשכחיה רב הונא דקדיש אשיכרא, א"ל שרי אבא למיקני איסתירי משיכרא וכו'. ת"ר אין מקדשין על השכר, משום רבי אלעזר ב"ר רבי שמעון אמרו מקדשין. בטרם ניזל לברר ענין קידוש על שכר בסעודת עתיקא קדישא, יש להקדים, דידוע שמנהג חלק מאבא"ק, והרבה מקהילות החסידים היה לקדש על י"ש בדווקא בצפרא דשבתא, ושמעתי מדודי ב"ק אדמו"ר מבוהוש שליט"א ששמע מיהודי שזכה בבחרותו לשמש את גאון ישראל ותפארתו הג"ר מאיר אריק זצ"ל, וכשחזר פעם מנסיעה אצל רבו הרה"ק מהר"י מטשארטקוב זצ"ל וכן בקודש חזה שמנהגו לקדש על י"ש, העמיד בחור לפניו בישיבתו שיקדש על י"ש ויצא יד"ח ממנו, כדי להידיבק בהנהגות רבותיו. וכן נהגתי במשך שנים, עד שהאירני מו"ר הג"ר יצחק זעקל הלוי פאללאק שליט"א מורה ודאין פק"ק אנטווערפן שיש לדון אם לא השתנו הטבעים והמציאות בענין זה, ואחר שעיינתי בזה, החלתי לקדש ב' פעמים, אחת בביהמ"ד על יין, ולאחר מכן בבואי לביתי להוציא את ב"ב הנני מקדש על י"ש, ואביא כאן בס"ד בקצירת האומר הסוגיא ומ"מ אלו.

[א] **בטור ובבית יוסף** (סי' רצ"ב) העלו שמותר להבדיל על חמר מדינה, ואילו לענין קידוש על 'חמר מדינה' נחלקו הראשונים, והובאו בבית יוסף (סי' ע"ב) דעת ר"י וראב"ן ורוב הגאונים שמותר לקדש על שכר, ודעת הרמב"ם דאין לקדש עליו. אמנם גם לשיטות שמותר לקדש, וכן גבי הבדלה, בעי שיהיה השכר חמר מדינה. ולכך יש תחילה לברר מהו חמר מדינה.

מלשון **הרשב"ם** (בסוגיין ד' חמר מדינה) "אין יין אחר בעיר הזאת כי אם שכר, הלכך מבדילין בו וכן הלכה". מוכח דרך אם אי אפשר למצוא בעיר כלל יין אחר מלבד השכר, הוי זה חמר מדינה. אמנם לשון הטור (שם) הוא "ויש מפרשין דלא הוי חמר מדינה אלא אם כן שלא יהא גדל יין מהלך יום סביב העיר". ודברי הטור הם קולא מפירוש הרשב"ם, שכן לפי דברי הטור שאר משקין לא נקראו חמר מדינה אלא אם כן לא יהיה היין גדל מהלך יום כל סביבות העיר. ושי' **הרמב"ם** (בטור שם) "מדינה שרוב יינה שכר אע"פ שהוא פסול לקידוש מותר להבדיל עליו הואיל והוא חמר מדינה".

[ב] והנה, חמר מדינה להלכה ע"פ פסק **השו"ע** והמג"א (שם ס"ט) הוא כמו שכתב בדקדוק רב **השו"ע** הרב (שם ס"י) וז"ל: "מדינה או עיר שרוב יינם שכר או שאר משקים, דהיינו שדרך רוב אנשי העיר לקבוע סעודותיהם על השכר או שאר משקים כמו שהוא דרך לקבוע על היין במקום שהיין מצוי, הרי משקין אלו בעיר זו כמו יין ונקראים שם חמר מדינה לענין כל הדברים הטעונים כוס, וכל שאין יין הרבה גדל סביבות העיר כמהלך יום, שאף שמצוי הרבה יין אצל החנוני מן הסתם אין דרך רוב אנשי עיר זו לקנות יין תמיד מן החנוני אלא קובעים רוב סעודותיהם על שאר משקים והרי הם חמר מדינה, ואף במקומות שהיין גדל שם ובשנה אחת לקה היין ואינו מצוי כל כך ורוב העיר קובעים רוב סעודותיהם בשנה ההיא על שאר משקים הרי משקים אלו חמר מדינה בשנה ההיא. ויש חולקין על כל זה ואומרים שאינו נקרא חמר מדינה אלא אם כן רוב השנה אין היין מצוי כלל בכל העיר אפילו אצל החנוני, אבל אם רוב השנה הוא מצוי אצל החנוני אף שהוא ביוקר אין שום משקה נקרא חמר מדינה [וכו']", ומנהג העולם כסברא הראשונה".

ומכאן זה כתב הערוך השולחן (שם ס"ד) וז"ל: "אין אצלינו חמר מדינה כלל זולת י"ש, דרוב בעלי בתים במדינתנו אין שותים בחול לא יין ולא שכר לכל סעודה ומה שייך לקרותם חמר מדינה". ומבואר בדעתו, ש'חמר מדינה' אינו משקה חשוב שבא לפרקים בשביל כיבוד אורחים, אלא משקה ששותים בכל סעודה. וכדבריו (שם ס"ו) "ויש שכתבו שלא לקדש על י"ש אלא אם כן במדינות שרוב שתיית ההמון הוא י"ש בכל יום". והוא דעת המג"א שם. ולא מחוור לי אי בא להקל או להחמיר, דיש לומר שאף שאין קובעים סעודתם, כמו שכתב השו"ע"ר, אך אם שותים ממנו בכל יום סגי.

ביאורים ומילואים – על סדר הדף היומי

ו**כתב המשנה ברורה** (שם סק"ד) בגדר 'חמר מדינה' "שאינן יין מצוי בכל העיר בשנה הזו ועיקר שתייתו הוא משכר ושאר משקין, ואם יש שם יין אלא שהוא ביוקר מקרי מצוי". [אולם **ביאור הלכה** (ד"ה שמקדשין) הוסיף: "ענין במשנה ברורה, והוא מהמג"א בשם הפוסקים. ודעת הרמב"ם דאם רוב שתיית המדינה הוא שכר מיקרי חמר מדינה, ומשמע דאפילו אם יש ג"כ יין בעיר"]. והוסיף המשנה ברורה: "**אבל יין במקום שהוא מצוי ודאי יברך עליו אפילו ביום**. ומכל מקום במדינתנו שהיין ביוקר ורוב שתיית המדינה הוא משכר, לא נהגו אפילו הגדולים להדר אחר יין ביום שהקידוש שלו הוא רק מדברנו לכו"ע, וסומכין עצמן על דברי המקילין בזה. ומי שמברך גם ביום על היין ודאי עושה מצוה מן המובחר".

והנה הדבר ברור, שבדורינו השתנו הטבעים והמציאות, דאין שתיית יי"ש כל כך הרבה כמו בעבר, שבכל המקומות ובעיקר בבתי החסידים, היו יושבים בכל יום ושתיים יי"ש בצוותא, ולהתחמם מהקור ששורר בחוץ, וא"כ גבי שתיית ההמון נשתנו הטבעים, וכ"ש גבי לקבוע סעודה על זה כמו ביין, דכמה סעודות קטנות וגדולות איכא, שייך יש בו בעיקר הסעודה, ואין כלל יי"ש, ואף אם העלו על השולחן קצת יי"ש, אין זה בכמות דומה כלל לכמות היין שיש בסעודה. וכן המציאות השתנתה, דהיין היה ביוקר ולא מצוי בכל מקום. וברור שכהיום היין בזול עוד יותר מהשכר, ומצוי בוודאי יותר מהשכר.

ג. אמנם, בטעמא דרב קידש על שכר, כתב **רשב"ם** (ד"ה מקדש אשיכרא) "**ואף על פי שהיה יין בעירו**, וטעמו משום דחביב ליה, כדאמר לעיל זימנין דחביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא". וגבי חביבות פת הא פסק כן המחבר (רע"א סי"ב) דאם גלי דעתא שחביבא ליה ריפתא יקדש על הפת. וחזינן בדעת רב דאף היכא שאין השכר חמר מדינה, אך אם חביב עליו יכול לקדש עליו. ועי' **במחצית השקל** (שם) שהביא מתשו' **נחלת שבעה** (סי' ל"ט) דהיכא שהשכר חביב עליו, יקדש עליו אף היכא שאינו חמר מדינה, והוא ע"פ דברי רב. ואף אמנם שמדברי כל הפוסקים הנ"ל, משמע דאין זה נכון לקדש על שכר היכא שאינו עומד בתנאי חמר מדינה הנ"ל, אך יש להמקדש עליו על מי לסמוך.

והנה, היות שאין בידינו לברר היטב, אם הטעם שנהגו רבנו"ק לקדש על שכר היה מטעמא דחביבות, כמו ששמעתי מש"ב כ"ק **אדמו"ר משאץ שליט"א** מפק"ק אנטווערפן בשם רבו כ"ק **אדמו"ר מטאהש זצ"ל**, דכיון שאין נוסח ברכת הקידוש ביום השבת, מלבד הברכה עצמה, לכך הידרו לברך שהכול נהיה בדברו, שמכוון על מעשה בראשית. או שהיה מטעמא שהוא היה המצוי, והחמר מדינה ביניהם, לכך לאפוקי נפשיה, ראוי לעשות כמו שהקדמנו, לקדש על יין בתחילה, וכשצריך להוציא בניו וב"ב יקדש שוב על יי"ש, ויעלה יפה בידו הן כהלכה והן במנהג אבותינו בידינו. וראה מה שאביא להלן מתשו' מהרש"ם. שו"ר שכיוונתי לדעת גדולים וקדושים, שכתב הרה"ק **המנחם א ממונקאטש זצ"ל** (נימוקי או"ח סי' רע"ג) דכן היה מנהג הרה"ק **הדב"ח מצאנז זצ"ל**, לקדש על יי"ש, ואח"כ בביתו על יין, עיי"ש.

וגבי שיעור הכוס של חמר מדינה, כתב **המשנה ברורה** (סי' ער"ב סק"ל) "ואם חביב לו יין שרוף יכול לקדש עליו ביום לכתחילה במדינתנו שהוא חמר מדינה, אך **שיזוהר ליקח כוס מחזיק רביעית ולשתות ממנו מלא לוגמיו שהוא רוב רביעית**. ובדיעבד או בשעת הדחק, שאין יכול לשתות כמלא לוגמיו, ואין לו יין ושאר משקין, אפילו שתיית כל המסובין מצטרפין למלא לוגמיו". והיינו, שגם אם יחלק לכל המסובין, אך שיעור הכוס צריך שיהיה רביעית.

אמנם בתשו' **מהרש"ם** (ח"א סי' קע"ה) כתב כמה ענינים יסודיים בדין קידוש על חמר מדינה, ראשית, כתב שהועד בפניו מעדים נאמנים, שהרה"ק **מהרנ"צ מראפשיץ זצ"ל** הורה לקדש על יי"ש גם כשהיה יין מונח לפניו על השולחן [אך אחתי י"ל שבזמנם היה חמר מדינה כדכתב המשנ"ב הנ"ל]. ועוד העידו בפניו אף מראפשיץ, ואף בשם הרה"ק **החזוה מלובלין זצ"ל**, דקידשו על כוס קטנה שאין בה שיעור רביעית, אלא שיעור חשוב כפי שנהגו לשתות בכל הימים במשקה חריף, ולכך מעלה כן להלכה, ורק גבי שכר כתב שצריך כוס מחזיק רביעית, דכך הוא שתייתו בכל השבוע ג"כ. ועי' בספר **פסקי תשובה** (סי' ש') שכתב דכן מפורסם בפולין שהיה מנהג הרה"ק **רמ"מ מקאצק זצ"ל** לקדש על כוס קטן של יי"ש. **ובנימוקי או"ח** (שם) שכן נהג הרה"ק **מצאנז זצ"ל**, אך כאמור לעיל הוא קידש שוב בביתו.

ד. והנה, גבי הבדלה ודאי דיותר קל הוא להבדיל על חמר מדינה, אף היכא שהיין מצוי, כמשמעות לשון **השו"ע** (רצ"ו, ס"ב) עיי"ש **וברמ"א**. אך עכ"ז יש לברר על איזה משקה ראוי להבדיל [ולקדש לנוהגים בן],

הג"ר **יעקב חאגיז זצ"ל** בשו"ת **הלכות קטנות** (ח"א, ס"ט) כתב שקפה אינו נחשב חמר מדינה, "אלא על חמר מדינה **דמרווי ומשכר** דומיא דייין". ומבואר בדבריו, שאפילו אם רוב שתיית המדינה הוא מאותו משקה, חשיבות 'חמר מדינה' הוא בדמיון לייין שתכונתו הוא "מרווי ומשכר". והביא **המנחת שבת** (סי' צ"ו סק"ט) להלכה, וכתב שם ששמע שאומרים על אשלי רברבא שהיו מבדילים על קפה ותה, ואין להאמין לשמועה זו, עיי"ש בשעת הדחק שאין לו כל משקה אחר, אם יכול להבדיל או ימתין עד שיהיה לו, וסליק בצ"ע. ובהג' **שיורי המנחה** (שם סק"א) הביא שכ"כ **המהרש"ם** בדעת תורה (סי' רצ"ו סק"ד), ועוד הביא שם מהשדי חמד, היכא שהבדיל על תה או קפה, שיש לחשוש שברכתו לבטלה, וצריך להבדיל שנית על משקה המשכר, עיי"ש. אמנם **באגרות משה** (או"ח ח"ב סי' ע"ה) העלה דכיון שבשעת הדחק יכול להבדיל עליהם, אז אינו צריך לחזור ולהבדיל שנית. ובתשובות והנהגות (ח"ד סי' ע"א) מביא בשם גיסו הג"ר **משולם דוד סולובייצק זצ"ל**, שאביו **הרב מבריסק זצ"ל** היה מבדיל לעת הצורך על תה וקפה. ולא נתבאר שם מהו עת הצורך, אי היה אנוס או חולה, או שלא היה לו משקה אחר, ועכ"פ היכא שאי אפשר באופן אחר, ודאי אפשר לסמוך על זה.

ובקובץ מבקשי תורה, נדפס מכתב מהג"ר **חיים קנייבסקי שליט"א**, שהורה לו **החזוה איש זצ"ל** אפילו גבי **הבדלה** דאין להבדיל אלא על יין, דבזמן הזה אין לנו שום משקה המשכר שהוא בגדר 'חמר מדינה', שרוב שתיית ההמון ממנו בכל יום, עיי"ש. אמנם בגליוני **מהר"י מדזיקוב זצ"ל** (סי' פ"ט) מוכיח דאסור להיכנס כששתה חלב למקדש, דחלב הוא משקה המשכר והוא חמר מדינה, דרוב שתיית ההמון ממנו בכל יום, ולכך לכתחילה יכול להבדיל עליו.